

EDEBÎ DİL VE ÜSLUP

Literary Language and Style

Dr. Mehmet ÖNAL*

ÖZET

Edebî metinde ifade, edebî dil ve üslup arasında çok önemli bir ilişki vardır. Bunu gösterebilmek için bu makalede ifade, edebî dil ve üslup terimlerinin çeşitli tanımları aranmıştır. Edebî dil ile üslup arasındaki ilişki aranırken günlük dil, kültür dili, ilim dili ve medeniyet dili gibi kavramlar düşünülmüştür. Üslup terimi ve çalışmaları ise bu makalenin önemle üzerinde durduğu bir konudur. Üslubun, değişik kuram ve felsefeler açısından bakınca farklılaşan özellikleri vardır. Bu makalede, edebî dil ile üslup arasındaki ilişki, tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İfade, kelimelerle ifade, edebî dil, üslup

ABSTRACT

There is a consequential relation on literary text between literary language and style. To define this relation, definitions of the terms of "literary language" and "style" have been looked up in this article. The day-to-day language, culture language, language of civilization and likewise concepts have been considered, when the relation of between literary language and style have been looked up. In this article it has also been stressed the term of style and the works of style. The style has different characteristics in respect of dissimilar theories and philosophies. In this article, the relation of between literary language and style has been argued.

Key words: Expression, expression with words, literary language, style

Bir edebî eser, takdim edilirken, birbiri içinde kenetlenmiş üç önemli teknik ile donatılmaktadır: İfade, edebî dil, üslup... Edebî metnin ifadesi, onun edebî diline ait özellikleriyle anlatılabilir ve edebî dil de, metnin üslup özelliklerini gündeme getirir.

* Gazi Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Günlük dilde kullandığımız **ifade** kelimesi çok genel anlamları kapsar. Anlatım, açıklama, tavır, davranış gibi kelimeler, Türkçe’de ifadenin yerini tutabilir. Evrende her varlığın, her olayın, her eşyanın kısaca her şeyin, beş duyumuza ulaşan veya iç dünyamızda şekillenen bir ifadesi vardır. Bir toz bulutu, portakalın kokusu, soğuk bir rüzgâr, bir bardak su, içimizde parlayan bir fikir, bir duygu, bir önsezi, satırlarda gizlenen esrarlı bir kelime, iç dünyada efsaneleşen belirsiz hâller; gerek dışardan, gerekse içerden gelen her türlü etki... Kâinatta bütün *şekiller, görüntüler, eşyalar, hareketler, olaylar, durumlar, sesler, kokular* bir ifade içindedir. Bizim için *obje, unsur, eleman, faktör, değer, veri* diyebileceğimiz her *uyarıcının* bir ifadesi vardır. Kelimeler, bunları, kendine has bir ifade tekniğiyle muhabatına duyurur.

Su’yu ele alalım: Onun rengi, kokusu, girdiği kaba göre şekillenmesi, eğime uygun olarak akışı, sıcakta buharlaşması, soğukta donması, tenimize dokunduğu zamanki yumuşaklığı, sıcaklığı, darbe tesiri; derimizi çepeçevre sarıp tende yayılması, yağmur damlalarındaki serüveni, denizde dalgaya ve çağlayanda gümbürtüye dönüşmesi, deredeki tatlı şırıltısı, sel olup kükremesi, barajlarda heybetli bir sessizlikle beklemesi, kaynaklardaki tadı, artezyendeki sertliği; bir insanın suya özenip denize ulaşmak istemesi ve daha binlerce çağrışımı ve fonksiyonu, kendine has bir ifade kod’u yahut “anlam birimi”¹ içindedir. Onları kelimelerle anlatmaya başladıktan sonradır ki, kâinatta bulunan bir ifade vasıtasının edebî ifadeye dönüşmesi gerçekleşir.

“İlk insan, sesini dil hâline getirmeden önce, meramını, hareket ve tavırlarıyla anlatmış olmalıdır. Birçok hayvanda da görüldüğü üzere, hareket ve tavır, en basit ve en çok kullanılan bir ifade vasıtasıdır. Biz, gördüğümüz insanların her hareketini tefsir ederiz. Hattâ tefsir etmeden, düşünce faaliyeti olmadan, onların neler ifade ettiğini anlarız. En hayatî faaliyetlerimizin dış görünüşü olan bu hareketler tekrarlana tekrarlana, sabit ve bütün insanlar arasında müşterek bir tavır ve hareket dili vücuda getirmişlerdir. Lügati ve grameri olmamakla beraber, herkes, bu dili anlar. (...) İnsanlar arasında, uzun müddet tavır ve hareket dili ile ses, yani konuşma dili hakim olmuştur. Bu çağ, şifahî edebiyatın altın çağı idi. Ses, söylenir söylenmez, havada kaybolan bir unsur olduğundan onu hatırlatacak, unutulmayacak hâle getiren vasıtalar icat edilmiştir: Vezin, kafiye, aliterasyon, asonans, tekerleme, darbimesel, sabit şekilli formül ve dualar...”²

Bu vasıtalar, ifadeyi, belli bir zapt ü rapt altına alır.

¹ Hem su örneği için hem de *anlam birimi* terimi için bakınız: Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, s.15, 20.

² Mehmet Kaplan, “İfade Vasıtalarının Değişmesi”, *Kültür ve Dil*, s. 166 vd.

En geniş anlamıyla *ifade* kelimesi, *anlatım* sözünün karşılığıdır. İnsanların beş duyusuna ulaşan bütün uyarıcılar, bir anlatım gücüne sâhiptir. Edebiyat derslerinde kullanılan ifade kavramı, kelimenin anlatım ve çağrışım gücü açısından tanımlanmalıdır.

Kelimelerle ifade; duygu, düşünce ve hayalleri; olayları, eşyayı, tavır ve davranışları, sözlü veya yazılı olarak anlatmaktır. Bu noktada “kelimelerle ifade” ile “edebiyat” tanımları özdeşleşir; zira edebiyat, kelimelerle ifadenin bir sanat hâlini almasıyla meydana gelir. *Edebî ifade* ve *kelimelerle ifade* terimlerinin arasındaki en büyük fark, bu noktada olmalıdır. Kelimelerle ifade, meramı, günlük hayatımızı yaşarken ihtiyaç boyutunda anlatır; edebî ifadede ise, kelimelerle ifadeyi kullanmakla beraber estetik tercih basamağına ulaşma ve edebiyat sanatının kendine mahsus ilkelerine uyma durumu söz konusudur. Kelimelerle ifadeyi kullanmak, günlük hayatımız için vazgeçilmeyecek bir ihtiyaçtır. Konuşurken ve yazarken kullandığımız kelimeler bu ihtiyacı karşılar. Edebî ifade ise, estetik tercihleri kapsar.

Bir toplumun genç nesillerine kültür değerlerini aktarmanın en kestirme yolu, yazılı ifade kanalıyla edebiyattan geçer. Genç okuyucular, istedikleri takdirde, yazılı ifadenin çağrışım nüanslarını yakalayabilirler. Yazılı ifade; *kültür dili*, *yazı dili*, *medeniyet dili*, *resmî dil*, *edebî dil* gibi isimlerle de anılır. Bizim için bu noktada, edebî dil terimi önemlidir.

Edebî dil, bir milletin konuşma dili ve yazı dili teşekkül ettikten sonra kültür dili diyebileceğimiz bir söyleyiş zemininde daha fazla hissedilen, bir tarafı ile itibari ve uçucu, bir tarafı ile hayatın gerçek değerleriyle kaynaşan estetik ve orijinal bir ifade yoludur.

“Edebî dil, tıp dili gibi, hukuk dili gibi, matematik dili gibi hususi bir dildir. Bunları anlamak için her bir ihtisasa ait hususi bir kültüre ihtiyaç vardır. Yazı dili (mesela alelade bir mektubun dili) müşterek dildir ve bir ihtisasm ifadeyi değildir.”³

Edebî dil, yazı dili içinde takip edilmekle ve zaman zaman yazı dili anlamıyla kullanılmakla beraber, ondan farklı bir terimdir.

Edebî dil terimi, edebiyat eserlerinde görülen dildir. Mecazların kullanılması; kelimeler arasında oluşan özel ilişkinin (conteksin, bağlamın) varlığı ve orijinal anlatımın bulunması, edebî dilin temel özelliklerini teşkil eder.⁴

³ Peyami Safa, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, s.78-80.

⁴ R. Wellek,-A.Warren, “*Edebiyat Biliminin Temelleri*”, s. 23 – 31.

Edebî dil hakkında bilgi veren kaynaklar, önemli ölçüde onun “günlük dil” ve “ilmî dil” ile karşılaştırmasını yaparak bir kanaate ulaşmayı denemişlerdir. Günlük dilde, “fecir görüldü, şafak söktü, güneş doğdu” vb. ifadeler, birçok mesajın yanında temel olarak konuşma ve haber işlevini yerine getirir. “Çok yorgun olduğum bir gece sonunda şafak söktü.”, cümlesi, günlük konuşma dilinde yine bir haber değeri taşır. “Yorgun gözümün halkalarında / Güller gibi fecr oldu nümâyân”, ifadesi ise, birçok fonksiyonunun yanında, edebî dil’in özelliklerini barındırır. Son örnekte, haber değerinin yanında estetik tercih ve çağrışım basamağına yükselen bir söyleyiş ve musiki değeri ile birlikte edebî dilin tekevvünü hissedilir. Bu örnekte edebî dil, bir duygu yoğunluğu akışıyla teşekkül eder.

Yeterli ölçüde işlenir; kendisinden evvelki ve sonraki ifade kalıpları ile estetik uyumu sağlanırsa, yukarıdaki örnek cümlelerden her biri, edebî dilin bir parçası olabilir. Mecazi kullanımın edebî dili oluşturmada daha uygun bir yol olduğuna dair yaygın bir kanaat ve asırlar boyunca oluşmuş bir alışkanlık vardır. Bunun yanında halk edebiyatı örneklerinde gördüğümüz ve 1940’tan sonraki Türk şiirinde karşılaştığımız bazı ifadelerde, edebî dilin oluşumu için mecazın sınırlarına girmeden söylenen mısralar, gerçek anlamlı kalıpların da edebî dili oluşturabileceğini gösterir. Mecazın tarihine paralel olarak edebî dilin tarihi, bu tür oluşumların adım adım belirlediği bir dil tarihi ve edebiyat tarihi müşterekliğinde takip edilebilir.

Edebî dil, günlük dilin bütün gerçekçi yapısını kullandığı gibi gerçek hayatın anlam sınırını aşacak ifadeler ile vücut bulan mecazlar sistemini ve benzetmeler tekniğini sanki daha çok benimsemektedir; ancak, bir kere daha söylemek gerekir ki, bu hükümlerden edebî dilin mutlaka mecazi koridorda olması ve imaj, sembol, motif gibi (günlük dile göre) dolaylı bir anlatımı benimsemesi her zaman beklenmemelidir. Mecaz, edebî ifadenin tercihlerinden biridir. Didaktik veya pragmatik olan ve mantık sistemi kuvvetle hissedilen ama kurgusal çağrışımlar oluşturan bir metinde de edebî dil kullanılmış olabilir.

Mecaz ve gerçek anlam sınırları, edebî dilin oluşumu için basit bir başlangıçtır. Günlük dilde kullanılan öyle ifadeler vardır ki, biz hiç fark etmeden teşbih, mecaz, istiare, tevriye veya mübalağa gibi bir sanatın sınırında değerlendirilir. Üstelik edebî dilin her zaman mecaz anlamlı kelimelerle kurulacağını düşünmek de tam olarak doğru sayılamaz; edebî metnin bütünlüğü içindeki kelimelerin birbirleri ile ilgileri ve bu *ilginin oluşturduğu estetik ortam*, edebî dilin teşekkülünü hazırlayan *temel unsurlardan* biridir. Duygu ortamı, söyleyiş özellikleri ve çağrışım sistemleri ise, edebî dilin diğer veçhesini örer.

Her estetik ifade, aynı zamanda bir haber cümlesinden yola çıkılarak belirlendiğine göre ve muhatabı, o estetik yorumu, düzenli cümlelere çevirerek anladığına göre, edebî dilin iletişim değeri de asla ihmal edilmemesi gereken bir husustur. Her edebî ifade, aynı zamanda bir ileti aracı olarak muhataplar arasında iletişime sebebiyet verecektir. Bu tür bakış açıları geliştikçe; edebiyatın üstün bir idrak zemini gerektirmesi, onun günlük dilden bir yönüyle uzak olması, edebî dilin bağlam bakımından sadece kendi içinde değerlendirilmesi gerektiği, diğer dillerden büsbütün başka olduğu vb iddialar, üzerinde yeniden düşünülmesi gereken ayrıntılar olarak ortaya çıkacaktır.

Daha çok beş duyuya hitap eden ve zaruri ihtiyaçlara cevap veren *günlük dilin*; ve akla hitap eden *bilim dilinin* yanında *edebî dil*, bütün bunları kapsamakla birlikte soyuta, müphemiyete, birden fazla anlam ilişkisine, kurguya, muhatabına göre değişen çağrışım dokusuna, genellikle duygusal ve hayalî iklimlere ve estetik bir dünyaya açılan yorumlara sahiptir.

Günlük dil, deyim ve atasözü gibi kalıplarla ve kurgusal bir yorumla edebî dile yaklaşır. Bilimsel ifade de, açıklamayı, iddia ve ispatı, somut izahı, verilerin matematiksel mantık silsilesini bıraktıkça edebî dile yaklaşır.

Günlük dilin kelime sayısı (vokabüler, kelime serveti, kelime haznesi), edebî dilin kelime sayısından daha azdır. Konuşma dili genellikle, günlük hayatın zaruri ihtiyaçlarıyla ve reel kalıplarıyla somuta indirgenebilecek örnekler taşıdığı hâlde edebî dilin örnekleri, her zaman somuta açılmaz ve onu meydana getiren sanatçının kurgusal dünyasındaki kişisel yönelişlere uzanır. Oradan da muhatabın çağrışımları harekete geçecektir. Edebî dilin anahtarı, edebî eserin itibari bütünlüğü içindeki özel anlam ilgileriyle elde edilebilir; eserin gizli odaları, bu anahtarlarla açılacaktır.

Edebî dilin en belirgin özelliklerinden biri, onun kurmaca⁵ ve gerçeğimsi (hayalî) dünyada vücut bulmasıdır. Günlük dilin ve ilmî ifadenin en önemli özelliklerinden biri ise, gerçek dünyanın anlam kalıplarına ait önermeler taşımasıdır. Edebî dil, gerçekten bahsetse bile, onu kendine has bir üslup ve terkip⁶ ile anlatır. Edebî eserde sözü edilen olay, gerçekmiş gibi bir izlenim verebilir ama o, sanatkârın subjektif dünyasına yansıyan bir gerçektir ve onun dil'i de böyle bir kurmaca ifade hâlinindedir.

Edebî dil, kurmaca özelliği ile insan psikolojisinin ifade edilmesine çok uygundur ama psikolojiden bahseden her metni edebî saymak oldukça güçtür. Bir davranış bozukluğu için önce tespitler yapan ve sonra çözümler arayan bir

⁵ R.Wellek,- A.Warren, *age*, s. 27.

⁶ R.Wellek,- A.Warren, *age*, s. 26, 27.

raporun edebî olabilmesi için “kurmaca dünyası”nda estetik bir ifadeye ulaşması gereklidir; ve ayrıca heyecan uyandırması, heyecana dayalı bir ilgi merkezi oluşturması lazımdır. Pek tabiidir ki, edebî eserlerde, sanatkârın ulaştığı ufukları okuyucu ile paylaşması söz konusudur. Psikoloji bilim dalında muhtemel olaylardan, varsayımlardan kurmaca çatılardan veya senaryolardan da bahsedilebilir ama bu sınırdaki metinler, her zaman, estetik ufukları paylaşmak özelliğini taşımaz. Tıpkı bunun gibi, fizibiliterde; devlet idarelerinin muhtemel senaryolarında; ileride meydana gelebilecek bazı sosyal olayların tahminlerini içeren metinlerde kurgusal zemin bulunabilir ama bunlar, estetik endişe taşımaz ise, edebî dilin sınırları içinde düşünülemez.

Öyleyse kelimelerle ifadenin kurmaca dünyası, estetik bir takdim şekli ile bütünleşmeden edebî dilin meydana gelebileceği söylenemez. Muhatabına heyecan verecek olan edebî dil, bu takdim ile gerçekleşir. Edebî dilin güzel’e ulaşması, bu gidiş esnasında muhatabını heyecanlandırması lazımdır.

Edebî dilin, tıpkı sanatın ve şiirin tam olarak ele avuca gelmeyen haşarı ve uçarı zemini gibi bir *vasatı* vardır. Edebî dil, şiir ve sanat gibi üç kavram, güzel’de buluşur. Edebî dil; yazarını ve okuyucusunu birbirine bağlayan ve orijinal bir iletişim sağlayan *müşterek bir doku* sayılmalıdır. O dokunun içinde, *üslup, kelime serveti, kelimelerin birbiri ile olan bağlantıları, konunun ele alınış biçimi, mecazlar dünyası, cümle ve bölümlerin sırası, kurgu dünyası, muhteva ve şekil ilişkileri* gibi içiçe girmiş hususların tek bir ifadeye toplandığı görülür. Bu birliktelik, *orijinal* bir anlatım ağı örer⁷.

Şair, “*Ayva sarı, nar kırmızı, sonbahar*” kelime dizisini, bir edebî dil zemininde söyler. Bu dizide kelimeler, “*tereddütsüz, halk zevkinden seçilmiş (..) renklerle ve söyleyişlerle*” ifade ediliyor⁸. Bu kelimelerin hepsi günlük dilde kullanılır ve tek tek anlamları da günlük dildeki anlamın hemen aynıdır; ama günlük dilde, “ayva sarı, nar kırmızı” ifadelerinden sonra “sonbahar” kelimesi gelmez. Gelse bile, bu üslup ve anlam kombinezonunu kuramaz. Bu sıra, edebî dilin oluşumuna bir örnek teşkil eder. “*Gitsem öldürürler gitmesem öldüm*” ifadesi, konu ve anlatım yönüyle edebî dilin dokusunu hissettirir. “*Neler çeker bu gönül, söylesem şikâyet olur*” mısraında kelimelerin çoğu gerçek anlamı ile kullanılmıştır ama kelimelerin birbiri ile olan münasebeti, bir estetik terkip oluşturur ve edebî dili meydana getirir.

Edebî dilin kurmaca (kurgusal, itibari, gerçeğimsi..) yapısı, geri plân ve çağrışım zenginliği açısından günlük dilden ve ilim dilinden çok farklı hayallerin

⁷ R. Wellek,- A.Warren, *age.*, s. 29, 30.

⁸ Nihat Sami Banarlı, *Türkçenin Sırları*, s.68.

ve ufukların yakalanmasına sebep olur. O eserin bütünlüğüne has telmihler, eserin takdim sırası ilerledikçe yeni ayrıntılar kazanan çağrışım zenginliği ve hatırlama silsileleri, edebî dilin kendine has özelliğine bağlanabilir. Özellikle bir romanda lait-motifler takip edilirken bu hususlar anlaşılabilir.

Edebî dilin, günlük dil ve bilimsel dil ile kıyaslanmasından doğan bu açıklamaların dışında problemin teşekkülü ve çözümü, daha farklı yorumlar ile beslenebilir.

Konuyu ele alış biçimi, genellikle şahsî, öznel ve subjektiftir. Edebî dilde oluşan bakış açıları ve yaklaşım biçimleri, tek bir sanatçının çok kişisel, rölatif ve empresyonist dünyasının etkilerini hissettirir. Bu manada edebî dil, geleneksel özellikler taşıya veya bir edebî gruba ait tercihleri bünyesinde barındırır bile onun ferdî bir yönü kalır; ve bu ferdî yön, üsluba açılır.

Edebî dilde kullanılan kelimelerin anlam daireleri sınırsızdır: Gerçek anlam, mecaz anlam, terim anlam, eş anlam, yakın anlam, uzak anlam gibi daireler, edebî dilin özel sırası, bağlam ve çağrışımları arasına yerleşir. Dil kullanılırken, bir millete, bir bölgeye, bir gruba veya şahsa ait özel ve orijinal terkipler, orijinal buluşlar ve ufuklar, bu anlam dairelerini oluşturur.

Ay kanar, sevda akar bir dağ
Bir dağ kendini delerse

Hilmi Yavuz

gibi bir örnekte kelimelerin anlam dairelerini anlayabilmek için, dîvan edebiyatı geleneğinin Yeni Türk Edebiyatı'na aksederken ne gibi değişiklikler yaşadığından bir nebze olsun haberdar olmak gerekir.

Edebî dilde, genellikle, “bir şey öğretmek” fonksiyonunu öne çıkarmayan tercihler tespit edilmiştir; ancak, bu tespitin yanında, estetik boyutu yüksek, icazlı bir ifadenin veya bir *sehl-i mümtenîn*in zaman içinde çok tesirli nasihatler verdiği de görülmüştür.

Bu özelliklere, o habersiz oluşları, farkına varmayışları (tegafül); estetik zeminlere “o değil”den ulaşma çabalarını; kırılıp bükülüşleri; kişiye veya gruba mahsus kurmaca yapıları; çağrışım koleksiyonlarını; hece ve seslerin, ritm ve melodiye açılan telaffuzlarının birbirini desteklemesini; bu ve buna benzer özelliklerle ortaya çıkan genel kompozisyonun takdim şekillerini; anlatıcının kurmaca ifadeye olan mesafesini; bu yolla beliren anlatım tutumunu ve nihayet, karşımıza çıkan sanat eserinin heyet-i umumiyesinden sâdır olan başka özellikleri de eklemelidir ki, edebî dilin bütün veçhesi tamam olsun.

Hiç şüphesiz, edebî dilin oluşumunda kullanılan dilin (ses parçalarının; harf, hece ve kelime uyumunun) ses ve müzikalite bakımından da birbirine

yakışması büyük bir önem taşır. Bu konuda, ahenk ve ritm meselelerinin çeşitli boyutlarıyla irdelenmesi gerekir. Söz gelimi, Ahmet Haşim'in edebî dili oluştururken muhtevadan daha çok musikiyi öne çıkarması ve derunî ahenk ifadesini kullanması; keza Yahya Kemâl'in beyaz lisan, kristalize ifade gibi arayışları, edebî dilin, mana ile söyleyişten doğan vezin, kafiye, asonans ve aliterasyonu da içine alan ve orijinal bir doku oluşturan bir terkip olduğunu düşündürür⁹. Bu terkip, kendine mahsus müstakil ve münferit bir kâinatı inşa eder ve kelimelerden teşekkül eden orijinal bir heyet-i umumiye oluşturur.

Edebiyat tarihi, bir bakıma, bu heyet-i umumiyenin tarihidir; ayrıca, bu genel perspektifin doğduğu sosyal ortam olan milletin edebî dilinin tarihidir. Türk edebiyatı, edebî dilin oluşması ve günümüze kadar gelişmesi açısından incelenirse, "Türk edebî dilinin oluşumu" gibi bir yaklaşım biçimi içinde araştırılmalıdır. Ancak, böyle bir tetkik, hem bizim birikimimiz yönüyle, hem de bu çalışmanın sınırları bakımından fazla iddialı bir tercih olur. Bununla birlikte temel kaynaklardan Türk edebî dilinin gelişimine ait bilgileri, ana hatlarıyla aktarmak ve onları yorumlamak mümkündür.

"*Türk Edebî Dili'nin Ana Hatları*" ifadesi, Türk Edebiyatında Yazı Dili'nin teşekkülü ve günümüze kadarki gelişimi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Yazı dili ile edebî dil'in farklı şeyler oldukları bilinmesine rağmen, zaman zaman bu iki dil ifadesini aynı anlamda kullanmak, başlangıçta, edebî dil ile yazı dilinin birbirlerine karşı durumunu anlayabilmek bakımından bir kolaylık olsa gerektir.

Pek tabiidir ki, 'yazı dili' ile 'edebî dil' ifadeleri farklı şeylerdir. Bir mektup, bir padişah emri; ders kitaplarındaki, örneğin bir tarih kitabındaki dil ve üslup, nüfus kâğıdındaki bilgiler, ilmihâl nakilleri, mahkeme zabıtları... yazı diline örnek teşkil edebilir. Bir şiir, bir mesnevi, bir roman, bir hikâye... hem yazı diline hem de edebî dile örnek teşkil edebilir.

Yazı dilini, edebî dilin tespit edilmesi için bir başlangıç kabul etmek isteriz; ancak, sözlü ifadede oluşmuş bir edebî dil anlayışı, bu başlangıcın daha evvellere gitmesi gerektiğini söyler. Öyleyse, yazı dili ve edebî dilin birbirine göre durumlarını şöyle ifade edebiliriz: Başlangıçta oluşan sözlü ifade içindeki birikimler de dahil olmak üzere, edebî dil, bir milletin ilk edebî eserlerini vermeye başlamasından itibaren teşekkül aşamasına girer ve yazı dili ile edebî dilin gelişimi daha açık bir şekilde takip edilir. Bu yüzden, Türk edebî dilinin gelişmesini anlayabilmek için, Türk yazı dilinin gelişimini ana hatlarıyla öğrenmek gerekir.

⁹ Nihat Sami Banarlı, *age.*, s. 48-53.

Edebî dil hakkında yazdığı makalede, ayrıntılı bilgiler veren İsmail Çetişli, edebî dil'in özelliklerini sıralar. Ona göre;

“1- Edebî dilin kaynağı, milletin ortak dil hazinesidir; 2- Edebî dil, günlük hayatta kullanılan dil değildir; 3- Edebî dil, ilmî hayatta kullanılan dil değildir; 4- Edebî dil, ortak yazı dilini esas alır; 5- Edebî dil, işlenmiştir; 6- Edebî dil, zengindir; 7- Edebî dil, ferdîdir; 8- Edebî dil, “söz”dür; 9- Edebî dil, ortak/tabii dile göre sapmadır; 10- Edebî dil, muğlak ve kapalıdır; 11- Edebî dilin varlık amacı güzelliiktir; 12- Edebî dil, bire bir tercüme edilemez...”¹⁰

Bu özellikleri taşıyan edebî dilin bir sanatçıda ferdî olarak üslup dokusuna bürünmesi, elbette günlük dilin anlayabildiğimiz sınırları içinde olamaz. Edebî dil; kaynağı, bir sanatkârda mizaç hâline gelmesi, tatbikatı, edebî metinde tezâhürü vb. durumlarıyla İsmail Çetişli'yi çok yönlü bir genel değerlendirmeye götürür:

“...edebiyat dili/edebî dil, günlük ve ilmî dille aynı kaynaktan beslenmesine veya aynı dil unsurlarını kullanmasına rağmen, onlardan bir hayli farklı ve başka bir dildir. Söz konusu farklılık, tamamıyla dil veya dil unsurlarının farklı biçim ve tarzda kullanılmasından; onlara farklı mana, ses, çağrışım ve duygu değerleri yüklenmesinden; onların yeni ve orijinal terkiplere dönüştürülmesinden kaynaklanır. Bir başka ifadeyle edebî dil, dilin alelade bir iletişim ‘vasıta’sı olmaktan çıkarılıp ‘amaç’ seviyesine yükseltilmesi ve sanat objesine dönüştürülmesi ile elde edilir. Şair veya yazar dediğimiz insanlar, sahip oldukları olağanüstü sabır, gayret, hassasiyet, zevk-i selim ve kabiliyetleriyle böyle bir dil terkinin sanatkârlarıdır. Hepimizin çok iyi bildiğini zannettiğimiz dil, onların kaleminde dinleyen ve okuyanda heyecan ve hayranlık uyandıran bir güzellik objesine; yani edebiyat sanatına dönüşür. Tıpkı alelade bir mermer kütlesinin heykeltıraşın elinde nadide bir heykele dönüşmesi gibi. Buradan hareketle diyoruz ki edebî dil, dil içinde bir ‘üst dil’dir.”¹¹

Edebî dilin farklı ifade tercihleri ile meydana gelmesi; örneğin, aynı millete ait edebî dili bir yazarın bir başka yazardan daha farklı kullanması ve yukarıda sayılan bir çok özelliğinin bir edebî eserde yansması, **üslup** adı verilen şahsî tasarrufu meydana getirir.

Hüsni tabir verir ma'nîye hüsn-i değer
Şevket-i hüsne çok imdâdı olur üslubun Nâbî

¹⁰ Çetişli, İsmail, “Edebiyat Dili / Edebî Dil”, *Türk Yurdu Dergisi*, Şubat-Mart, nu.162-163, s.116-124.

¹¹ Çetişli, İsmail, *agm. Türk Yurdu Dergisi*, Şubat-Mart, nu.162-163, s.116-124.

beytinde manayı tam olarak anlayamadığımız ama bazı çağrışımlara ulaştığımız söylenebilir. Bu belirsizlikte üslup kelimesinin çok etkisi olsa gerektir. Bir bakıma *tanımsız kelimelerden* sayabileceğimiz *üslup*; *sanat*¹² ve *şiiir* kelimelerinin belirsizliğini de taşır. Bir eğitim programında uygulayabilmek ve mesela matematikte *aksiyomatik sistem*¹³ adı verilen düşünme tekniğine benzer yahut *olmayana ergi* tercihini hatırlatan bazı farklı usulleri, edebiyat içinde geliştirmek üzere bir takım tarif denemeleri belki tutarlı mantık ölçüsü için bir fikir verebilir ama üslubu hissetmeye yetmez.

Üslup; “tarz”, “tavır”, “edâ”, “söyleyiş”, “dil ve ifade”, “kişinin veya bir grubun ifade özelliği”, “bir edebî türün söyleniş hususiyeti”, “kelimeleri kullanış”, “bir edebî eserin dil ve ifade yönüyle incelenmesi”... gibi karşılıklarla tanıtılmış ama her terim gibi, tanımlanması için bazı sınırlara ve o sınırlar içinde bir kısım yorumlara tâbi tutulmuş bir kavramdır. *Üslup* kelimesinin tanımında, *şiiir* ve *sanat* kavramlarının tanımlarında yaşanan zorlukların aynısı yaşanır.

Üslup; kişiye has özel bir ifadedir (Yahya Kemâl’in üslubu); bir grubun orijinal anlatım özelliğidir (Servet-i Fünûn üslubu); bir ifade yolunun hususiyetidir (konuşma üslubu); bir mevki veya makamın bir yönüdür (müdür üslubu, öğrenci üslubu). Bu örnekler çoğaltılabilir; ancak, bunların hiçbiri tek başına, üslup teriminin tanımını taşıyamaz.

Üslup; “belli bir duyuş, görüş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür.”¹⁴

Üslup, “insanın aynıdır ve bir kimsenin bütün hususiyetlerinin damgasıdır”¹⁵; Atalarımız, üslup kelimesine tanım ararken, “*üslub-ı beyan, aynıyla insan*” sözünü kullanmışlardır. Aynı bakış açısı, başka milletlerin literatüründe de görülmektedir¹⁶. Bizim kültürümüzde de buna benzer yorumlar varken üslup ve insan ilişkisinin dokusunu 18. asrın sonunda Batıdan almamız, Türk edebiyatının etkilenme kaynakları hakkında bir fikir verir. *Üslup* ile *insan* kavramları aynıleştirilirken, her insanın *hâl* ve *tavırlarında* mutlaka özel ve

¹² Orhan Okay, “Edebiyatın Üstünlüğü” başlıklı makalesinde öyle sanat tanımları yapar ki, hepimizce malum (!) olan sanat’ın ne ölçüde girift ve çok yönlü belirsizlikler taşıdığını bir bilim adamı birikimiyle ortaya koyar. Bizde sanatın belirsizliğine dair fikirler, belirginlik kazanır (*Sanat ve Edebiyat Yazıları*, s.17).

¹³ Cemâl Yıldırım, *Matematiksel Düşünme*, 27, 29, 102-116, 146.

¹⁴ Ahmet Çoban, *Edebiyatta Üslup Üzerine*, s. 10.

¹⁵ Fevziye A.Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri*, s.151.

¹⁶ “Üslup, sahibinin kişiliğini yansıtır. Fransızca’daki ‘*Le stil, c’est l’homme*’, bizdeki, ‘*Üslub-ı beyan, aynıyla insan*’ sözü”, bu hükmü doğrular. Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, s.48.

orijinal bir yönün bulunabileceği kast edilmiştir. Yüz hatları gibi, parmak izi gibi... üslubun da özel ve orijinal yönün vurgulanmasıyla ortaya çıktığı kabul edilmiştir. *Üslup* ve *ifade* (anlatım) kavramlarının bir arada kullanılması ise, orijinal yönün, ancak bir “kendini ifade ediş” ile mümkün olduğu hükmünü düşündürmektedir.

Bir edebî eser üzerindeki sanatçının kişisel izlerini ararken, kişisel üslup ile var oluşun binlerce farklı nüansı, bir vahdet üzre eserin dokusunda hissedilir. Böylece (hidrojen, azot, oksijen... gibi maddelerin toprakta, insanda, bitkide, havada vb. farklı unsurlarda bulunması gibi) kâinatın yaratılışındaki farklı özellikler, yazar farkında olmadan yazarın kişiliğine sinmiş olabilecektir. Oradan da esere akacaktır. *Yazar ile edebî eser arasındaki mesafe*, üslubun belirsizliği ile birlikte var oluşun bazı bilinmezlerine yaklaşacak, müphemiyet taşıyacaktır.

İnsan, yaratılışı gereği, her insanda bulunabilen ifade ve tavırlar gösterirken, herkeste olmayan, kendine has bazı tavır ve ifadeleri de sergiler. İşte o zaman orijinal bir üsluptan bahsedilebiliyor. Pek tabiidir ki, bir grupta, bir mekânda, bir mahalde, bir millet içinde, bir cemiyetin parçası olarak yaşayan insanların müşterek üsluplarından da bahsedilebilir. Hattâ su içme üslubu, selam verme üslubu, “a” harfini telaffuz etme üslubu, affetme üslubu, savaş üslubu... gibi hemen her davranış yahut tercihin bir üslubu da bulunabiliyor. Bizim mesleğimizde gerekli olan üslup tanımı, *kelimelerin edebî eserde, şekil ve muhteva ile ilgisini de kurarak ve orijinal bir söyleyişe uzanarak kullanılmasından doğan kendine haslık*, anlamını ihtiva etmelidir.

Üslup, daha çok bir söyleyiş özelliği olarak, ifadenin biçim yönünü ilgilendiriyor gibi görünebilir. Tabii ki, üslubun bir ifade ile ortaya çıktığı, bir şekil ile sosyal hayata aktığı bilinmektedir ancak, biçimsel üslup ögesinin muhteva ile de bir ilgisi vardır. Üslubu aksettiren şey, biçime dayalı bir ifadedir. O ifadede yer alan kelimelerin hem tek tek hem de bir arada taşıdığı mana ve çağrışım ilişkileri, söyleniş ve sıralanış çeşitleri, onun muhteva ile ilgisini de gösterir.

Akil dişi (Necip Fazıl), *bakış kuşu* (Hilmi Yavuz), *üvercinka* (Cemal Süreya), *intelijansiya* (Cemil Meriç) gibi kelimeler, gerek şekil ve gerekse muhteva açısından üslubun bir parçası olabilmektedir.

Aşağıdaki mısralar da bu yönde örnek oluşturabilir:

Benim tek hiç kim zâr-ı perîşân olmasın yâ Râb
Esir-i derd-i aşk-ı hicrân olmasın yâ Râb

diyen Fuzulî; tek, kim, zâr-ı perîşân, esîr-i derd-i aşk-ı hicrân gibi ifadeler kullanarak Azerî söylenişine uygun bir Divan edebiyatı üslubu örneği verir.

Fuzulî'nin kullandığı kelimeler, şekil açısından olduğu gibi kavram, muhteva ve çağrışım açısından da üslubun bir yönünü aksettirmektedir.

Bu ifade örneklerine bakılarak, hem divan edebiyatının ve hem de şairin şekil ve muhtevada ortaya çıkan üsluplarına dair yorumlar yapılabilir. Tıpkı sanatçıların üsluplarının farklı ve orijinal olması gibi, bu üsluplar hakkında söz söyleyen incelemecilerin de ifade ve hükümleri farklı farklı ve orijinal bir hüviyette olabilir.

Bu hüküm, felsefe ve mantık konularında uygulanan aksiyomatik sistemin, Yeni Türk Edebiyatı'nda uygulanmasıyla bizi farklı önermelere götürebilir: Üslubun, “efrâdını câmi, ağıyârını mâni...” hakikati hiçbir zaman tam olarak belirlenemeyecektir. Zira kelâm'ın üslubu, insanın ruhunun veya kâinatın var oluş üslubu gibi, saklanmış, gizlenmiştir. Sanki kelimeler, sadece bize gerekli olan manaları bilmemiz için var... Saklı manalar, insan zekâsını ve insan üslubunu çok çok zorluyor. Kaldı ki, kelâm dahi bizim değil. Klâsik Türk Edebiyatı'na göre Yüce Mütakellim, kelâm'ın bize yetecek olan kısmını kullanmamıza müsaade etmiştir. Müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, Kur'ân-ı Kerîm'in kelâmını tam olarak tercüme edemeyiz ve çoğu yerlerini tam olarak anlayamayız derken kelimelerin üslubuna ait bazı özellikleri zikreder. Biz bu terimleri üslup bilgisini çalışırken, edebî metinler açısından düşünmek istedik. Bu amaçla incelediğimiz kelama ait üslubun “*lâfızları, hâssı, âmî, müştereki, hakikati, mecazı, sarihi, kinâyesi, zâhiri, nâssı, müfesseri, muhkemi, hafîsi, müşkîli, mücmeli, müteşâbihi, ibâresi, işareti, delâleti, iktizâsı, mütâbakatı, tazammunu, iltizâmı...*”¹⁷ dikkatimizi çekti. Edebî metnin üslubunu ararken, klâsik kültürümüzün bu terimlerinden faydalanamaz mıyız?

Bizim istediğimiz şey, farklı ve orijinal üslupları araştırırken ve bunları bir ders malzemesi olarak kullanırken, önce başlangıç önermelerine ulaşmak; bunları devir, dönem, edebî grup, (mahallîleşme, sebk-i hindî veya romantizm, realizm...vb.) edebî akım gibi ölçütler içinde anlaşılabilir ve kullanılabilir bir açıklamaya götürmek ve sonra metnin ve sanatkârın orijinal üslup özelliklerini aramaktır. Bunun için verilerin tespitinde ve bulguların genelleştirilip (veya özelleştirilip) bir sistem ve disipline ulaştırılmasında ne gibi yolların izleneceğini düşünmek gerekir.

Söz gelimi, metni bir (a) değeri kabul ederek üslup hakkında önceden bildiğimiz teorik birikimlere (b) değeri diyelim. İki değer birbirini ile ilgisine de (c) değeri diyelim. Bu durumda, her kim hangi metotla üslup ararsa arasın, (c) değeri, bizim *edebî değer* dediğimiz genel hükümlere ulaşacak ve üslup

¹⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.1, s.9.

özellikleri de buradan çıkacaktır¹⁸. Dikkat edilirse biz, üslup nasıl yapılır sorusundan daha çok üslup nedir sorusu önünde sıkıntı yaşarız.

Bu noktada her zaman objektif hükümlere ulaşılamaz ama fayda prensibi açısından bir ders malzemesi oluşturulurken kendi içinde tutarlı bir uygulamaya gidilebilir. Yukarıda söylediğimiz gibi *şiiir* ve *sanat* kelimelerinin tanımlarında yaşanan belirsizlik, *üslup* kelimesinde de görülmektedir. Bu yüzden, mümkün olabilen tutarlılık, yaygınlık, ve objektiflik sınırlarında bir uygulamaya ulaşmak gerekir. Bunu yapabilmek için de, temel kaynakları özümseyebilmek, birikimleri esere aktarıp mevcudu değerlendirmek, edebî dilin aşamalarını incelemek, edebî dildeki farklılığı duymak ve yaşamak lazımdır. Edebî değer kriterini açığa çıkarmak istiyorsak, bu işlemlere ihtiyaç duyarız. Gerçekten de insan iradesi edebî değeri kesin bir bilgi ile bulamıyor ve insanın estetik tercihi, edebî değeri tam olarak seçemiyor. Münevverin sezgisi, âlimin içtihadı, ârifin feraseti; sanatkârın estetik dokusuyla nasıl buluşacak? Öğrencinin ilim iştıyakı nasıl harekete geçecek ve üslup nasıl bulunacak?

Edebî değer, sanatçıya, edebî metne, edebî gruba, dönem ve devirlere, nesillere... göre değişkenlik taşıyor. Değişmeyen değer hükümlerini bulmak, bizi bir disipline götürecektir. İşte üslup çalışmaları, *en önemli tanımsızlardan biri olan edebî değer teriminin* ilgi merkezlerinden biri olarak beliriyor.

Her insan, her sanatçı ve her edebî anlayış ifadelerinde ayrıntılara ulaşan farklı bakış açılarının ortaklaşa kabul ettikleri edebî değer unsurları nelerdir? Herkesin hem fikir olduğu edebî değer ölçütlerini saymak, üslubun incelenmesi için faydalı bir hareket noktasıdır.

Edebî eseri üslup yönüyle inceleyebilmek için esere, yukarıdaki birikimlerin bizim mizacımıza aktarılabilmesi yönüyle yaklaşmak da bir tercih olarak benimsenebilir. Eserin üslubu ile imtizaç edememiş bir üslup incelemecisinin hâli, soğuk kış gününde soba resminin yanında ısınmaya çalışan adama benzer. Halbuki ateşin resmi, yakabilmelidir de... Bir edebiyat öğrencisi, kendi şahsında bulunduğu orijinal tavır ve tercihleri, hem başka insanlarla hem de tarihte yaşamış insanlarla ve üslup incelemesi yaptığı eserin sanatkârıyla karşılaştırmalıdır. Bu tür bir mukayese, sanatçının üslubunu çözümlerken faydalı olacaktır. Bu sayededir ki, edebî metnin üslup çalışması, şahsa indirgenebilecektir.

Dost bûsî arzûsuyla ger ölsem dostlar / Kûze eylen toprağım sünun ânınla yâre su (Fuzulî); Kara kara kartallar / Karlı iyi tarlalar ararlar (Anonim)... gibi

¹⁸ Bu grupta için Cemâl Yıldırım'ın, *Matematiksel Düşünme*, (s. 27, 29, 102-116, 146) adlı eserinden faydalanılmıştır:

metinlerde s'lerin, k'ların, a'ların, r'lerin sayılarını tespit etmekle üslup çalışması yapmış olmuyoruz. Sadece ünlü veya ünsüzlerin kullanılmasında istatistik ölçmeyi gerçekleştiriyoruz. Halbuki sayı değerlerinin edebiyata aktarılacak bir anlamı olmalı; matematikte ve felsefede kullanılan aksiyomatik sisteme benzer bir metot uygulanmalı ve asıl üslup çalışması bundan sonra başlamalı. Bu ham veriler ritmik bir darbe tesirini yahut dalga boyu ses titreşimini ifade edebilir. *Merkez-i hâke atsalar da bizi / Kürre-i arzı patlatır çıkarız (Nâmık Kemâl)*. Bu beyitte ise anlam ile birlikte söyleyişte bir sertlik ve çetinlik hissedilir. k, t, s, p ... gibi ünsüzler, şairin sert, kesin ve kararlı bir ifade sergilediğini düşündürür.

Üslup Çalışması Nasıl Yapılır?

Üslup incelemeleri, henüz kesin metotlara ulaşmış, ölçütleri yaygın olarak belirlenmiş değildir. Üslup çalışmalarının kesin bir disipline bağlanamamasının nedenlerinden biri de sanatın mahiyetine ait yorumların çokluğunda aranmalıdır. Bu çokluk ve karmaşıklık, edebî değerlerin ilkelerine ulaşmayı zorlaştırıyor. Bu bilgi, sanatın ve hattâ var oluşun sırları ile doğru orantılı olmalıdır. “Bu nedir?” sorusunda genellikle birleşen felsefî kuramlar, “Niçin böyledir?” ve “Nasıl olabilir?” sorularına genellikle farklı cevaplar verirler. Sanatın değişen ve gelişen yapısı düşünüldüğünde, bunu bir dereceye kadar normal kabul etmek gerekir; ancak, *bir metin, üslup yönüyle şu şekilde incelenebilir*, denilebilecek bir örneğe ulaşmak da istenilen bir durumdur.

İncelemeciye üsluba götüreceği olan metin incelemesi, “edebî tenkit ile dilbilim arasında bir yer işgâl”¹⁹ etmektedir. Bu cümle, anlaşılması ve anlatılması güç bir ifadedir. Her metin, kelimelerle meydana getirildiğine göre, onun gramer yapısı başta olmak üzere dilbilim sahasına ait metot ve birikimlerin kullanılmasıyla çözülebilir; bu çok gereklidir ancak yeterli değildir. Dilbilimle birlikte üslup ilminin de metotları ve birikimleri gereklidir²⁰. Ayrıca, esere yansıyan sanatın ilkelerini ve estetik olabilmenin kendi içindeki orijinal şartlarını bulmak da iyi bir üslup çalışmasının gereklerinden sayılmalıdır.

Üslup bilimi demek olan *stilistik*, çok farklı şekillerde uygulanabilir. İki kolda gelişen stilistik çalışmalarını derslerimiz için uygun bulmaktayız:

1. Bir Edebî Metin Oluşturan Sanatçının Dikkat Edeceği Üslup Bilgisi:

Buna göre, iyi bir metnin nasıl yazılacağını gösteren kurallar, bir metin meydana getirilmeden zor anlaşılır. Bu tür bir üslup eğitimi, “metin üretiminde

¹⁹ Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, s. 9.

²⁰ Şerif Aktaş, *age.*, s. 12, 13.

üslubun öğretimine yöneliktir. Daha çok okullarda kompozisyon derslerinde ‘Nasıl yazmalı?’ konusunda yapılan araştırmalar”²¹ bu gruba girer.

Gerçekten de sanatçının, bir edebî eser meydana getirirken uyması lazım gelen dil ve anlatım kuralları ile; bunların uygulanması sırasında ortaya çıkan üsluba ait yönelişler, stilistik çalışmasının en başında değerlendirilmelidir ki teori ile pratik birbirini tamamlasın.

Kompozisyon derslerinde gördüğümüz açıklık, akıcılık, anlaşılabilirlik, ahenk, uyum... gibi konular ile *belâgat* ilminin içinde incelenen bedî, beyan, fesâhat, selâset... gibi başlıklar, bir edebî metin meydana getirilirken üzerinde durulan üslup bilgisine örnek teşkil eder.

Edebiyat öğrencisi, bir sanatçının bu hususlara dikkat ettiğini bilir ve kendisi de, hem kompozisyon yazarken bunları dikkate alır; hem de o sanatçının metnini incelerken bu kuralları dikkate almakla birlikte, o metnin özelliğine uyan bir üslup inceleme yolu seçer. Burada ihmal edilmemesi gereken nokta şudur: Bir edebî eser meydana getirmek için takip edilen üslup çalışması ile; bir edebî eseri inceleyen üslup çalışması yeri geldiğinde birbirinden ayırt edilmeli; yeri geldiğinde birlikte değerlendirilmelidir.

Peyami Safa, iyi bir edebî metin (sanat eseri) oluşturabilmek amacıyla ve bir sanatçı bakış açısıyla nesir türü için şu teklifleri getirir:

“İfade edilen fikrin veya ruh hâlinin kendine has değerinin dışında, iyi bir nesrin vasıflarını tâyin etmek lazım gelirse, mümkün olduğu kadar az hatâya düşmek şansı içinde, şu prensipler ileriye sürülebilir:

“Tekrarlardan (fazla kelime ve cümlelerden) kaçınmak, (ne bir kelime eksik, ne bir kelime fazla) sağlam bir ifadenin ana prensibidir; halk tabirlerinden, ata sözlerinden, beylik ifade şekillerinden, basmakalıp üsluptan kaçınmak; basitlikten kaçarken yapmacığa düşmemek; kuvveti, kendi kendine yeten bir düşünceyi veya ruh hâlini imajlarla (teşbih, istiâre vs sanatlarla) desteklemekten kaçınmak; manayı en sade şekline ircâ ederken basitliğe düşmemek; yazının inceliklerini anlaşılır olmasına feda etmemek; basit manayı karışık; ve karışık manayı basit şekilde ifade etmekten kaçınmak; manaya en uygun kelimeyi bulmak; kelimelerin sesleriyle manaları arasındaki münasebeti gözden kaçırmamak; fakat, mana inceliklerini ahenge feda etmemek; bir cümle yapısıyla, o cümleyi yüksek sesle okuyanın teneffüs ritmi arasındaki münasebeti gözden kaçırmamak (içimizden okuduğumuz yazılarda da bu münasebetin değeri aynıdır); fakat manaya ait derinlikleri, bu münasebete feda etmemek.

²¹ Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, s. 48.

“Bu prensiplerden bazıları, onlardan daha üstün değerlere feda edilebilir. Yazının şahsiliğini ve orijinalliğini vücuda getiren de, her muharririn kendine has bir değer sistemine sahip olmasıdır.”²²

Bir edebî metin oluştururken takip ve dikkat edilecek üslup bilgisi, iyi ve etkili yazım kurallarının hepsini kapsayan komplike bir iştir. Başlangıçta güvenilir bir kompozisyon kitabını incelemek makul bir yoldur. Ayrıca uygulama yapmak şarttır.

2. Bir Edebî Metni İncelerken Gerekli Olan Üslup Bilgisi:

Orta Asya'dan beri devam eden edebiyatımızda, divan edebiyatı, tasavvuf edebiyatı ve halk edebiyatı gibi inceleme kollarına ayrılırken maalesef üslup incelemelerine çok az yer verilmiştir. Gelenekli Türk edebiyatının dünya çapında büyük sanatçıları ve onların yazdığı büyük eserleri vardır ama bu eserleri inceleyecek sağlam bir üslup metodu yaygınlaşmamıştır.

Edebiyat teorisi ve metin inceleme konusunda elimizde bazı kaynaklar vardır. Divanların önsözleri (dibâceler, mukaddimeler), tezkireler ve bir kaç inceleme eseri dışında genellikle teori bilgileri Arap ve Fars kaynaklıdır.

Divan edebiyatında, bugün ne anlama geldiğini kesin olarak bilemediğimiz ama bir yönüyle eserin üslubundan izler taşıyan *Türkî söz, tarz-ı Acem, üslub-ı şuarâ-yı Rûm, Fârisî-veş ebyât*,²³ *elfâz, edâ, mevzûn, selîs, selâset, rekâket*²⁴ ... gibi terimler vardır. Bu terimlerin Yeni Türk Edebiyatına aktarılması bir yol olarak düşünülebilir.

“Her göstergenin, daha yerinde bir söyleyişle her kelimenin bir manası bir de kullanıldığı yerde kazandığı değer veya değerleri vardır. Dilde, yalnız mana söz konusudur, üslup incelemesinde ise daha ziyade göstergenin söylem içinde kazandığı bu değerler üzerinde durmak gerekir”²⁵.

Bu ifadeler üslup incelemesinde kelimelerinin bağlamının (conteks) önemi üzerinde durur. Bizim anlayıp anlatabilmemiz için, bu ifadelerle birlikte, Saussure'ün göstergelerle dilbilimini inceleyen öğretisine bakmak gerekir. Bir kelime hangi bütünlük ve hangi bağlam içinde kullanılıyorsa, anlamı ve üslubu, farklı değerler taşıyacaktır. “İsparta'da gül bahçeleri vardır.”; “Gül yüzlü bir sevgilim var”; “Bir gülün açılması devrimdir...” gibi ifadelerde gül'e hem farklı anlamlar yüklenmekte hem de gül kelimesi etrafında oluşan bir üslup tercihi

²² Peyami Safâ, “Üslup Çalışmaları III”, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, s. 92-94.

²³ Tunca Kortantamer, “Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Sesin Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Genel Bazı Düşünceler I”, *Eski Türk Edebiyatı: Makaleler*, s.283-284.

²⁴ Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, s. 12-13.

²⁵ Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, s. 17-18.

hissedilmektedir. Aynı şekilde “kara bulutlar”, “kara baht”, “çatalkaram, çingenem”, “kara sevdâ”, “Elim yüzüm karaçalı, Fırça durmaz çalarım, Ayakkabı boyarım...” kullanımları ile “Masanın üstü kapkara olmuş.” cümlesindeki kara kelimesinin kullanımında hem mâna hem de üslup farklı görülecektir.

Farklı fonksiyonlar için kullanılacak metinlerde üslupların zaman zaman birbirine karıştığı görülür. Mesela dâvet üslubu ile propaganda üslubu, birbirine benzer özellikleri olmakla beraber birbirinden farklı yönleri vardır. “Dâvet üslubu gerçekleri olduğu gibi açıklamaya; propaganda tekniği ise düşüncenin allanıp pullanmasına, aldatıcı bir parlaklıkla yaldızlanmasına dayanır.”²⁶

Bir metnin üslubu hakkında söz söyleyebilmek, bunu kurallaştırmak ve edebiyat eğitiminde kullanabilmek için *üslubu meydana getiren unsurları* bir arada görmek gerekir. Bu bilgileri bir tablo yaparak anlatmak yerinde olacaktır.

Pierre Guiraud’dan tercüme bir çalışma yapan Eriman Topbaş’ın “*Üslup İlminin Vazifeleri*” adlı çevirisi, ifade kaynaklı unsurlar ve üsluplar tipolojisi üzerinde duruyor. Buna göre, bir edebî metnin üslup incelemesini yaparken şunlara dikkat etmek gerekir:

“ 1. İfadenin sınırları

Yazarın sanatı, Yazarın kişiliği, Eserin bütünlüğü...

2. İfade vasıtalarının sınırları

Dilbilgisi yapıları (Sesler, biçimler, kelimeler, cümle kuruluşları...)

Kompozisyon usûlleri (Mısra biçimleri, türler, tasvir, anlatım...)

Kendi bütünlüğü içinde düşünce (Konular, dünya görüşleri, felsefi tavırlar...)

3. İfadenin yapısı (Dil vasıtasıyla haberleşme, muhatapta oluşan dile bağlı tesirler)

Mefhumlarla ilgili değerler (Açık, mantıklı, doğru bir üslup...)

Ekspresiv değerler (İtici, çocuksu, taşralı bir üslup...)

Empresiv değerler (Zorlayıcı, alaycı, gülünç bir üslup...)

4. İfadenin kaynakları

²⁶ Tekiyyüddin en-Nebhânî, Üslupların / Tekniklerin Tefekkürü”, *Düşünme*, Çev. Selim Gökay, s.77-79.

İfadenin psiko-fizyolojisi(Mizaç, cinsiyet, yaşa bağlı, melankoli, endişeli... üslup)

İfadenin sosyolojisi (Sınıf, meslek, sosyal grup ... üslubu)

İfadenin fonksiyonu (Edebî, idârî, yasal... üslup)

5. İfadenin görünümü

İfadenin biçimi (Sanatlı, eksilteli, istiareli... üslup)

İfadenin özü: düşünce (Yumuşak, üzgün,enerjik... üslup)

Konuşan kişi ve durumu (Arkaik, şiirimsi... üslup)”²⁷

Bu tabloda dikkati çeken tespitler çoktur. Ancak bazı noktalar bir belirsizlik içindedir. Bize bu liste çok gerekli olmakla birlikte, başka listelerle karşılaştırılması lazımdır.

Ahmet Çoban, ”Edebiyatta Üslup Üzerine” adlı eserinde, “Üslubun oluşum basamakları ve konumu” üst başlığıyla şu listeyi tertip ediyor:

“* Dış Bağlam:

Metin Dışı Boyut: Dünya Edebiyatı → Millî Edebiyat → Dönem Edebiyatı → Benimsenen Akım → Sosyo Kültürel Çevre → Sanatçı ve Kişiliği → Eserleri

* Metin Bağlamı: Dış Yapı: Metin (Eser) → Dış Görünüş → Ölçüleri → Bölümler → Paragraf → Sekans²⁸ → Tür Bilgileri

İç Yapı: Kurgu → Olay Örgüsü → Anlatıcı → Bakış Açısı → Zaman → Yer → Anlatım Teknikleri

* Edebî Dil Düzeyi

Anlatım Düzlemi: Sekans → Cümle → İbare → Kelime ve Örgüsü → Ses ve Örgüsü → Dil Kuralları → Sapmalar → Paralellikler → Eksilteler

²⁷ Pierre Guiraud, “Üslup İlminin Vazifeleri” Çev. Eriman Topbaş, *Türk Yurdu Der.*, Ocak 1992, s.37-39.

²⁸ Sekans: Bir bütün içinde tek başına değerlendirilen bir parçadır ki, münferit olarak bir anlamı ve değerler sistemi vardır. Belirli bir süre içinde arka arkaya giden şeyler, dizi; Sinemada, bir bütün meydana getiren planlar dizisi; Müzikte, bir melodi veya ritim motifinin, gamın değişik derecelerinde tekrarı... (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sekans>).

Anlam Düzeyi: Yüzey Anlam → Yan Anlam → Derin Anlam → Göndermeler İmgeler → Semboller → Mesajlar → Etkiler → Zevk ve Yorum → Yargılar → Dönüştürüm...”²⁹

.....

Bu listeler, farklı kaynaklarda, üslubun değişik yönlerini işaret etmek üzere uzayıp gidiyor. Bunlarla iktifa edip edebiyat derslerinde öğrencilerimizin kullanabileceği bir üslup plânı çıkarmak amacıyla yeni yorumlara ulaşmamız gerekir.

Gerek klâsik edebiyatımızın ve gerekse Yeni Türk Edebiyatı'nın örnekleri göstermektedir ki, üslup çalışmasında şu hususlar önem kazanmaktadır: Kelime seçimi; kelimelerin harfleri ve sesleri; kelimelerin sıralanması; kelime türleri; kelimelere yüklenen özel anlamlar; kelimelerin bağlamı; anlatım teknikleri, anlatım tutumu, takdim özellikleri; çağrışım ve imaj teknikleri; kullanılan ifade türleri ve ifade yolları; gramer özellikleri; cümle kuruluşları; kök, ek gibi yapılar; konunun ele alınış biçimi; tema; oluşan bakış açıları; etkilenilen kültür ve medeniyet dairesi; etkilenilen edebiyat akımları; kabul edilen edebî kuramlar; sanatçının çevresi; sanatçının mizacı, birikimi, dünya görüşü, ilgi merkezleri; edebî türler; nazım şekilleri ve nazım türleri, edebî sanatlar; vezin, kafiye redif, aliterasyon, asonans gibi müzikâl ve ritmik tercihler; istatistik ölçümler ve değerlendirmeler; edebî eseri amaç, mahiyet ve fonksiyon açılarından inceleyen değerlendirme kriterleri; eserin, edebiyat tarihi içinde değerlendirilmesi... vb. ölçütler, veriyi belli bir disiplinde inceleyen metot arayışlarına götürür.

Üslup incelemesi yaparken, şu safhalar dikkat çeker:

1. PLÂN VE METOT

Metin tahlil plânı: İncelenecek metnin türüne göre bir geçici plân hazırlanır.

Takip edilecek metot: Bütün teoriler incelenip objektif metoda ulaşmaya çalışılır.

2. ESER

Tür: Şiir, nesir, tiyatro türlerine göre aşağıdaki özellikler aranır.

Yapı: Giriş, gelişme, son(uç), kurgu ve takdim teknikleri, olay örgüsü, anlatıcı, bakış açısı, zaman, yer...

Biçim: Bölümler; mısralar; beyitler, nazım şekilleri; nazım, nesir ve tiyatro türleri...

²⁹ Ahmet Çoban, *Edebiyatta Üslup Üzerine*, s. 80.

Dil: Dilbilgisi incelemeleri, ifade yolları, anlatım teknikleri, anlatım tutumları, imge ve simgeler...

Ses: Ahenk, ritm, vezin, kafîye, asonans, aliterasyon, secî, cinas, nakarat, tekrarlar...

Muhteva: Anlam düzeyi, tematik yapı: konu, ana fikir, kavramlar...

3. KAYNAK

Devirler: Dünya medeniyet tarihi kronolojisi, millî edebiyat, dönem edebiyatı...

Poetika: Benimsenen sanat anlayışı, akımlar, kuramlar...

Çevre: Doğal çevre, aile çevresi, nesiller, meslekî çevre...

Sanatçı: Sanatçının bütün özellikleri...

4. İŞLEV

Eserin Muhatap Kitleleri Hakkında Ne Söylenbilir? Eserin kimlere sunulacağı...

Yapılan Üslup Çalışması Nerede, Niçin, Nasıl Kullanılacak? İşlevin ne olacağı...

Ulaşılan Ufuklar: Üslup çalışması yapan kişi ne kazandı?... Estetik birikim, kişiye indirgeme, orijinallik, kurgusal bütünlük, çağrışımlar...

.....

Bir metni incelerken gerekli olan üslup bilgisinin, sadece ritmik ve müzikal değerler açısından birbirine benzeyen seslerini incelemek yoluyla bir örneğini metinde uygulayıp göstermek ve sonra anlatmak istiyoruz:

	<i>Toplam</i>	<i>e</i>	<i>n</i>	<i>a</i>	<i>l</i>	<i>b</i>	<i>v</i>
<i>Denizlerden</i>	11	3	2	-	1	-	-
<i>Esen bu ince havâ saçlarıyla eğlensin.</i>	32	5	5	5	3	1	1
<i>Bilsen</i>	6	1	1	-	1	1	-
<i>Melâl-i hasret ü gurbetle ufk-ı şâma bakan</i>	34	4	1	6	3	2	-
<i>Bu gözlerinle, bu hüznünle sen ne dilbersin!</i>	36	6	6	-	4	3	-
<i>Ne sen,</i>	5	2	2	-	-	-	-

<i>Ne ben,</i>	5	2	2	-	-	1	-
<i>Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,</i>	26	4	5	3	1	1	-
<i>Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ</i>	22	4	1	3	1	-	-
<i>Olan bu mâî deniz,</i>	14	1	2	2	1	1	-
<i>Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz</i>	32	4	4	7	5	-	-
	218	36	31	26	22	10	1

Yukarıdaki tabloda bir fikir vermek amacıyla matematiksel sembollerle bir istatistik çalışma yapılmıştır. Metinde görülen toplam 218 harfin 36 tanesi e, 31 tanesi n'dir. v harfi bütün metinde 1 kere kullanılmıştır. Eğer bir üslup çalışması yapacak olursak teorimizi e ve n harfleri üzerine kurmamız gerekir. v harfi teori hükümlerinde ya en sona kullanılacak veya hiç kullanılmayacaktır.

İstatistik bilgi veren bu çalışma üslup bilgisi için tek başına bir şey ifade etmez. Bizim e ve n harfleri üzerine bir teori kurabilmemiz için, bu harf (ve hattâ ses)lerin içinde bulunduğu kelime, mısra ve nazım birimi ölçütlerine de ihtiyacımız vardır. Bu ritmik bakış açısından sonra anlam bilgisine ve şairin, kelimelerin anlamına ne tür katkılarda bulunduğuna ihtiyacımız vardır.

Denizlerden . - - - mefâilün

Esen bu ince havâ saçlarımla eğlensin . . . - / . . . - / . . . - / - - Mefâilün feilâtün mefâilün fa'lün

Bilsen - - fa'lün

Melâl-i hasret ü gurbetle ufk-ı şâma bakan - . - / . . . - / . . . - / . . - mefâilün feilâtün mefâilün feilün

Bu gözleriyle, bu hüznünle sen ne dilbersin . . . - / . . . - / . . . - / - - mefâilün feilâtün mefâilün fa'lün

Ne sen, Ne ben . . . - mefâilün

Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ . . . - / . . . - / . . - feilâtün mefâilün feilün

Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ . . . - / . . . - / - - feilâtün mefâilün fa'lün

Olan bu mâî deniz . . . - / . . - mefâilün feilün

Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz . . . - / . . . - / . . . - / . . - mefâilün feilâtün mefâilün feilün

Ritmik ve melodik etki için veznin kullanılmasını, sesteki dalgalanmayı, iniş ve çıkışları, tekrarı, kıvrılış ve bükülüşleri de hesaba katmak gerekir. Ahmet Haşim, serbest müstezat kullanımlarında her mısraı hem tek tek hem de diğer mısralar ile müşterek düşünmüş ve farklı ahenk kalıpları aramıştır. Divan edebiyatında her mısradaki tekrarlanan değişmez vezin kalıpları değişmiş, bölünmüş, farklılaşmıştır.

Hem kelimelerin ses değerleri, telaffuz özellikleri ve hem de veznin kullanılışı kafiye uyumu ile birlikte düşünülmelidir. Metnin kafiye şeması şöyledir:

	1	2	3
Denizlerden	a	a1	n / en
Esen bu ince havâ saçlarıyla eğlensin.	a	a2	en / in / ın / en / sin
Bilsen	a	a1	En
Melâl-i hasret ü gurbetle ufk-ı şâma bakan	a	a3	An
Bu gözlerinle, bu hüznünle sen ne dilbersin!	a	a2	in / nün / en / ne / sin
Ne sen,	a	a1	ne / en
Ne ben,	a	a1	ne / en
Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,	b	b	ne / nün / nan
Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ	b	b	Ne
Olan bu mâî deniz,	c	c	En
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz	c	c	an / ne / na

1. sütunda klâsik kafiye anlayışına ait bir şema harflendirilişi; ikinci sütunda a ve b şema grubunun alt kafiyeleşmesi; 3. sütunda ise mısra başı ve ortasındaki kafiyeleşmelerin, sondaki kafiyeleşmeler ile desteklenen sesleri gösterilmektedir. Bu uyum, üslupla birlikte düşünülecek parçalardan biri olmalıdır.

Harfler, sesler, aliterasyon ve asonanslar, vezin ve kafiye, üslubu oluşturan parçalardır. Müzikte, parçaları birleştiren bestekâr bir eser besteleyebilir. Müzikte notalar tek başlarına bir ses'i temsil ederlerken, onları bir araya getiren kompozisyonlar bir melodiye ulaşabilir. Seslerin bağlamı (context); evvel ve sonraki harfler arasındaki yeri (siyak ve sibak), onların etkisini farklılaştırabilir. Bir de müzikteki ses rengi, ses tonu, sesin tınısı, gırtlak, hançere, ön damak veya diyaframdan söyleniş ve benzeri hâlleri, onun değerini değiştirebilir. Şiirin harflerini nota, seslerini (ünlü ve ünsüz değerlerini ve heceleri) nota değeri ve

kelimenin telaffuzunu melodi olarak algılayabilirsek şiirin öncelikle ritmik, sonra melodik etkisi ortaya çıkabilir.

Şairin özel olarak kullandığı (sevdiği veya tercih ettiği) kelimeler, hem ses ve çağrışım ve hem de anlam olarak algılanır. Ses, bir müteharrik etkidir. Sanatçının mizacıyla, kelime ve kelime grubuna yüklediği anlam ve mecazlarla birleşen ritm ve melodi değeri, üslubun zeminini oluşturur.

Kelimelerin türleri, cümle içindeki öge görevleri, tamlayan ve tamlanan olarak kullanıldığı kelime grupları, kısaca gramer bilgilerinin diğer unsurları ile beslenen bu zemin, o eserin ve o sanatçının üslubuna ait sezgiye dayalı hükümler ortaya çıkarmaya yarar. Bu hükümler, farklı araştırmacılar tarafından desteklenip ortak kararlara doğru o sanatçıyı (veya o eseri) müşterek kabullerle vasıflandırdıktan sonra kesin üslup bilgisine ulaşılabilir. Mana, üslubu destekler. Belki de şiirin üstün bir idrak isteyen algılama melekesi bu kabil desteklerle kazanılabilir.

Acaba bir okuyucu, bir edebiyat öğrencisi ve sonra bir uzman olarak bizde üslubu algılama becerisi nasıl gelişir ve algıladığımız bu birikim nasıl anlatılır? Şeyh Galib'in, "elfazı kaybetti anda mana" dediği idrak ve ifade ufku, yani mana ile söyleyişin birleştiği ve bizim tarafımızdan temsil edilebilme ihtimali olan nokta, belki de bu üslup makamıdır.

Buraya kadar düşünülen meselelere ve bakış açılarına dayanarak bazı sonuçlara varabiliriz:

1) Genel olarak üslup konusu, bir uyarıcının (objenin, verinin...) kendine haslığı, orijinalliği ile ilgilidir ve her şey, bir yönüyle ilk, tek ve orijinaldir. Üslup, eldeki veri'nin hangi yönleriyle orijinal olduğunu ortaya çıkarıldıktan sonra anlaşılır.

2) Sanat eserlerinde üslup meselesi, eserin ve sanatkârın incelenmesiyle farklı boyutlar kazanır. Eserin nasıl bir "ifade" içinde olduğu ve bu ifadenin hangi malzeme ile nasıl gerçekleştirildiği, sanatkârın söz konusu ifadeyi nasıl aktardığı vb. özellikler, üslubun sınırları içinde düşünülür.

3) Edebî metinlerde üslup konusu, kelimeleri malzeme olarak kullanan sanat eserlerindeki ifade tekniklerini ve edebî dil dediğimiz anlatma özelliğini aramakla belirginlik kazanır.

4) Üslup çalışmalarında, değişik kuram ve felsefelerden bakınca farklılaşan teknikler ve yorumlar uygulanır. Bir stilistik bakış açısında ses, ritm, söyleyiş öne çıkabileceği gibi, bir başkasında anlam veya çağrışımlar ve hattâ izlenimler öne

çıkabilir. Hangi usûlle incelenirse incelenir, edebî metinde üslup, her şeyden önce dili kullanma tekniğidir.

5) Bir metin meydana getirirken dikkat edilecek üslup, kompozisyon derslerinde iyi, güzel ve doğru yazma konusunun sınırları içine girer.

6) Bir edebî metnin üslubunu ararken metin tahlil plânı, incelenecek metnin türü, takip edilecek metotlar, eserin yapısı, giriş, gelişme, son(uç) bölümleri; kurgu ve takdim teknikleri, olay örgüsü, anlatıcı, bakış açısı, zaman ve yer tanımları; mısralar; beyitler, nazım şekilleri; nazım, nesir ve tiyatro türlerine ait ifade birimleri; dil bilgisi tekniklerinin kullanımı, ifade yolları, anlatım teknikleri, anlatım tutumları, tahayyül, tasavvur ve imge yolları, bunların hangi sembollere aktarıldığı; ses değerleri; ahenk, ritm, vezin, kafiye, asonans, aliterasyon, secî, cinas, nakarat, tekrarlar gibi kullanımları; muhteva ile söyleyişe ait anlam düzeyi, tematik yapı: konu, ana fikir ve kavramların takdimi; tarihi kronoloji açısından benimsenen sanat anlayışı, akımlar, kuramlar, nesiller ve esere aksetmiş sanatçının bütün özellikleri... vb. unsurlar, bir edebî değer aranmak üzere belli sınırlar çerçevesinde değerlendirilir.

7) Edebiyat eğitiminde üslup çalışmaları, edebî metinlerin belli bir gaye, mahiyet ve fonksiyona göre, belirli programlarda, belirli zamanlarda, belirli hedeflere uygun, teorik ve uygulamalı çalışmalarla gerçekleştirilecek çok yönlü bir süreci ihtiva eder.

KAYNAKLAR:

- AKTAŞ, Şerif, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Akçağ Yay, Ank., 1988.
- AYTAÇ, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay., İst., 1999.
- BANARLI, Nihat Sami, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyat, 7. baskı, İst., 1984.
- ÇETİŞLİ, İsmail, “Edebiyat Dili / Edebî Dil”, *Türk Yurdu Dergisi*, Şubat-Mart, 2001.
- ÇOBAN, Ahmet, *Edebiyatta Üslup Üzerine*, Akçağ Yay., Ank., 2004.
- EN-NEBHANİ, Tekiyyüddin, *Düşünme*, (Çev. Selim Gökay), Kıyade Yay., İst., 1999.
- GUIRAUD, Pierre, “Üslup İlminin Vazifeleri”, (Çev. Eriman Topbaş), *Türk Yurdu Dergisi*, Ocak 1992.
- KAPLAN, Mehmet, *Kültür ve Dil*, Dergah Yay., İst., 1982.
- KORTANTAMER, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı: Makaleler*, Akçağ Yay., Ank. 1993.
- MACİT, Muhsin, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ank. 1996.
- OKAY, Orhan, “Edebiyatın Üstünlüğü”, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergah Yay., İst., 1990, s.17-20.
- SAFA, Peyami, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, Ötüken Yay., İst., 1970.
- TANSEL, F.Abdullah, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri*, Ötüken Yay., İst., 1975.
- WELLEK, R. - Warren, A., *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev.A.Edip Uysal), KTB Yay., Ank., 1983.
- Wikipedia Ansiklopedisi,(<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sekans>). 5.Temmuz.2007
- YAZIR, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zaman Yay., İst., 1992.
- YILDIRIM, Cemal, *Matematiksel Düşünme*, Remzi Kitbv., 2.bsk., İst., 1996.